

PRED STO LETI . . .

19. februarja je poteklo sto let, odkar je v Zürichu umrl književnik in znanstvenik, komaj štiri in dvajsetletni nemški emigrant Georg Büchner (1813—37). Bil je eden iz tiste čudovite plejade genialnih mladeničev, ki jih je bila dala tedanja evropska literarna pomlad, da so — še preden so se razcveli — kakor meteorji omahnili v temo. V vrsti tistih vse premalo cenjenih imen (Novalis, Keats, Kleist, Hölderlin in dr.) spada Büchnerjevo med najsvetlejša. Njegova usoda nam utegne biti danes še bližja, saj je bil med svojimi romantičnimi pesniškimi vrstniki eden redkih, ki so doumeli zgodovinsko veličino tiste prelomne dobe ter so nosili vse posledice, ki so bile s tem v zvezi. V senci, ali bolje: v soncu francoske revolucije se je Büchner z mladostnim ognjem priključil odporu zoper nazadnjaške razmere v Hessenski vojvodini. Njegova politična aktivnost (»Gesellschaft der Menschenrechte«, »Hessischer Landbote«) in njegovo leposlovno delo, ki je ena sama globoko občutena labodja pesem (drami »Dantons Tod« in »Woyzeck« imata trajno vrednost), oboje v znamenju gesla »mir kočam, vojno palačam« — sta bila na poti tedanjim oblastnikom. Da se izogne preganjanju, je odšel iz domovine; najprej v Strassburg, kasneje v Zürich, kjer je dokončal svoje naravoslovne in filozofske studije. Malo pred smrtjo se je habilitiral za docenta na züriški univerzi.

Priobčujemo dokument, ki s svoje strašno simboliko osvetljuje tedanjo kulturno stvarnost in ki je spričo barbarizacije,* ki jo doživlja del današnje Evrope, postal tragično aktualen.

Tiralica

Spodaj opisani Georg Büchner, student medicine iz Darmstadta, ki je osumljen sodelovanja pri protidržavnih izdajalskih dejanjih, se je izognil sodni preiskavi s tem, da je zapustil domovino. Zato prosimo javna oblastva v tuzemstvu in inozemstvu, da ga, če pride na njihovo ozemlje, aretirajo in dado v zanesljivem spremstvu prepeljati na podpisano mesto.

Darmstadt, 13. junija 1835.

Preiskovalni sodnik, postavljen od Dvornega sodišča Velike vojvodine Hessenske v provinci Oberhessen, dvorni svetovalec

Georgi.

Osební popis: Starost: 21 let, velikost: 6 čevljev, 9 palcev nove hessenske mere, lasje: plavi, čelo: zelo ovalno, trepalnice: svetle, oči: sive, nos: močan, usta: majhna, brada: plava, podbradek: okrogel, obraz: ovalen, barva obraza: sveža, postava: močna, vitka, posebni znaki: kratkovidnost B. ž.

KRITIKA

FRANCE BEVK

Kresna noč / Vihar. 1935. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Strani 314. Kako se najverjetneje napiše srednjeveška pastirska zgodba o mladem Juretu, ki mu vse njegovo bistvo narekuje, da mora biti Svetka njegova žena, a mu jo močnejši pohotnik krati, mu jo po njegovi skrivni poroki v kresni noči onečasti in razplameni v njem vse maščevalne pranagone, da ženo ubije in vas zažge? Kako se najprepričevalneje prikaže časovno precej odmaknjena doba iz življenja slovenskih ribičev ob Adriji in zgodba o Mikolču, ki mu tuji sosed Tonin mater zapelje in očeta ubije ter s tem

* Prim. Thomas Mann: Ein Briefwechsel, Zürich, 1937.

izzove njegovo maščevanje, da tudi Mikolče kaznuje uboj z ubojem in izgine na ladji v prostovoljno izgnanstvo?

Bevk je ubral pot, po kateri se pisatelj z dobo in osebami docela poistoveti, in pripoveduje tako, kakor da tudi sam trdno veruje v maliče, škratlje, vedomce, morske kače, morske kraljične in v vsa srednjeveška pol bajeslovna bitja. Bevk jim le navidezno pušča njih bajeslovno odelo; v obeh povestih jih obenem temeljito razkrinkuje kot posebljene nagone in strasti.

Obe povesti sta oslonjeni na dva nujna umora in moralno sodbo o njih. V »Kresni noči« je že Juretov oče Matija v podobnih razmerah kakor pozneje sin ubil onečaščevalca svoje žene, ušel posvetni pravici, ne pa sodbi svoje vesti; zaman je svaril sina pred krvavim obračunavanjem in je našel moralno zadoščenje in notranje odrešenje šele v kamenjanju, s katerim je ljudska sodba kaznovala oba ubijalca, očeta in sina. V »Viharju« najprej Tonin ubije starega Mikolo na morju med borbo s Čožoti; čez leta Mikolče v viharju zadavi Tonina, a se kakor Jure nima za krivega. Oba morilca čutita pred dejanjem, da ga morata izvršiti, ker ni upanja, da bi nasilne, pohotne krivce zadela zadostna kazen, po dejanju pa ju navda notranje olajšanje in zadoščenje, ki ga tudi nasprotno javno mnenje ne more zasenčiti. Prevzameta kazen družbe kot nekaj zunanjega, a sta v duši prepričana, da je bila njuna osveta odrešilna, natanko v smislu jugoslovanske narodne modrosti: Ko se ne osveti, taj se ne posveti.

To je najčistejše poganstvo, ki še zmerom velja med primitivnimi posamezniki, često tudi med zelo razvitimi, in je edino moralno načelo med narodi in državami, zlasti med tistimi, ki obožujejo nasilje. V zvezi s tem naj se le rahlo dotaknemo katoliškega krščanstva in prirodnega poganstva v našem slovstvu. Ivan Cankar je začel pisati v zavednem, ostrem nasprotju s krščanstvom, a se mu je pozneje zmerom bolj bližal, celo rimskemu krščanstvu, češ da je naš narod po večini katoliški, on pa sin tega naroda. Pri Bevku je stvar drugačna. Izšel je iz katolištva in se polagoma razrasel v vseslovenskega pisatelja, ki se ne meni za svetovne nazore, ker ga brigajo globlje, bližje, prirodnejše vzmeti v človeku in njegovi krvi. In ta kri je pristno poganska. Po njej hrujejo razgaljene prastrasti brez vsake hinavščine. Če bi Slovenci zdaj imeli kakšnega hudo rimskega Mahničarja, bi bilo ob Bevku, pa tudi ob Preglju, grmenja da joj. A že to je značilno, da ga nimajo. Ta najgloblja vprašanja postajajo ob »pogansko-katoliških« pisateljih nekaj čisto drugega kakor v preteklem stoletju.

Če Bevk obdela kak verski motiv, se to rado zgodi v obliki legende in pravljice, kot zunanja igra domišljije. Tam, kjer zastavi vso svojo umetniško bit, prevladuje v glavnih osebah čutna, krvna, nagonska plat; krščanstva ni v njih niti za lek. Cerkev in župnik sta po Bevkovih vaseh nekaj umetnega, zunanjega, uradno pritaknjenegega, skoro bi rekli tujega, kar ne posega v tok umetniškega dogajanja, prav kakor oblastvo in orožnik. Tudi kadar riše dobre ljudi, zlasti dobre matere, jih prikazuje kot naravne prikazni, ki bi bile dobre same po sebi, tudi če bi o cerkvi nič ne vedele. Ker prevladujejo pri Bevku ljudje iz obmejnih pasov, je celo videti, da so tujci z vsem svojim rimstvom in katolištvom najčešče barbari, naši ljudje pa nezavedno katoliški, evangelijski trpini. Tako Jure v razmerju do tuje, tolminske gospode, tako Mikola in njegov sin v razmerju do priseljencev Piera in Tonina.

Pisatelji obmejnih pasov in ljudi so kot umetniki in ljudje neprestano v nevarnosti, da se v knjigi preveč zavzamejo za svoje ljudi in vržejo preveč sence na tujce. To se je primerilo celo Manzoni (španci v »Zaročencih«), pri nas Jurčiču (Nemci v »Tugomeru«), Cankarju (Avstrijci in kapitalisti), Podlimbarskem (Avstrijci v Bosni) in Preglju (tuji bodoči župniki na

Tolminskem). Bevku, ki na lastni koži od minute do minute čuti vse, kar prihaja njegovim rojakom od zapada, se je čut za umetniško pravičnost in krivičnost tako izostril, da rije povsod, v domačinu in tujcu, le v resničnega človeka, da svoj narodni žolč, če ga kaj ima, taji in kroti in z izčiščeno dušo slika usode ljudi, teh in onih, s čisto umetniškim pogledom nanje. Umetniško izdatna pa mu je predvsem tista človeška prasnov, ki je grudi najbližja in se z njo skoro istoveti. Zato je večina njegovih oseb iz preprostih slojev.

V tem zvezku je Bevk združil gore in morje, najsevernejši in najjužnejši del ozemlja, ki ga je rodilo in redilo, ki je nanj priklenjen z duhom in telesom in ga mora kakor po usodni zakletvi zmerom znova oblikovati, prodirati v njegove najbolj skrite gube, razodevati svetu vse njegovo bistvo, kakor se očituje v času in prostoru.

I morti ritornano (Mrtvi se vračajo). Unione Editoriale Goriziana — Gorizia, 1935. Književna zbirka »Luč«. Tipografia Consorziale — Trieste. Strani 136. Pisatelj nas postavi pred tesno zadržnjen življenjski vozeli: trgovec, zaljubljen v prijateljevo ženo, ubije v vojni prijatelja in se poroči z njegovo vdovo. Kako bo ta mož užival svojo zakonsko srečo? Ali mu jo starejo zunanje okoliščine ali se sama zruši od svoje notranje lažnivosti? Pisatelj vozla ne preseka, temveč se z umetniško strastjo in slastjo zarije vanj in v dvanajstih poglavjih išče in odmotava njegove konce. Posel, vreden Bevkovega daru. Morilec Dragonja je postavljen v naše malomeščansko okolje. Njegova duševnost je motno zrcalo, ki ga razjeda plesen prirojenih nagonov, bolj živalske kakor razumske bistrosti in ohlapne, nagnite, kužne morale predvojnega in vojnega avstrijskega vzdušja. Marsikdaj se zdi žrtev »neznane sile«, ki se na najtežjih mestih rada pojavlja kot glavno gibalo povesti in kot edina razlaga zločina, n. pr. str. 50: »Imela ga je v oblasti neznana sila, o kateri ljudje prav malo vedó in ki narekuje človeku nerazumljiva dejanja. Ni se ji mogel ustavljati.« Enako na str. 70: »Vedel je, da je neumno, a ga je nekaj gnalo k temu, kakor pač žene včasih človeka neznana sila v prepad.« In str. 76: »človeška dejanja vodi neka tajna, nerazumljiva sila.« Tudi njegova žena Berta je v oblasti takih sil: »Iz zagonetne notranjosti, ki ji ni ukazovala po svoji volji, se je rodilo vprašanje: ‚Kaj bo z menoj?‘« (77). In str. 98: »Ni mislila na tajne sile, ki jim človek nikoli ne gospoduje«. V takih okoliščinah preti povesti nevarnost, da se njene osebe izvržejo v lutke. V Bevkovi povesti se niso.

Delo se uvršča v slovensko slovstvo kot nekakšna umetniška usedlina Freudove podzavesti. Tako ozračje morilca rado razbremenjuje in ga spreminja v žrtev njegove narave. Slovanska duševnost vobče rada prikazuje morilce kot nesrečnike, ne kot človeške nestvore. »Ali je to vest?« se vpraša Dragonja šele na str. 102, ko se nanj zvali »tisto, kar se je prej javljalo le podzavestno, v drugačnih oblikah, a ostro in pekoče«. Šele po dolgih desetih letih se začne Dragonjeva vest, ki je sprva precej zastrta, jasneje dramiti, toda ne sama od sebe, temveč po zunanjih okoliščinah, predmetih, obrazih, slučajnih podobnostih. Še prav na koncu, ko se je Dragonja s sanjskim samozkrinkavanjem in protislovnim zagovarjanjem pred ženo že docela izdal, skuša vendar še zmerom tajiti, se braniti in se opravičevati. Kepa njegove duševne toposti, ki je nerazdružno zveržena z njegovo precej čutno, močno in zdravo ljubeznijo do Berte, se prav do konca ne zrahlja. Ko ga Berta zavrže, češ: »Ovadi se sam. In če ne: božji sodbi ne ubežiš,« Dragonja sicer odide, a priseči nikakor ne moremo, da bo ženo slušal. Njegova zadnja beseda je le strahopetno vprašanje: »Ali me boš izdala?« Za samomor nima

pravega poguma. Kako in kje bo nadaljeval svojo življenjsko pot? Ali si ga je pisatelj prihranil za kakšno novo dušeslovno razkrajanje, če ga to pot še ni naravnost pahnil v grozotno brezno njemu tako priljubljenih katastrofalnih koncev?

Ob tej povesti se človeku zazdi, da je vojna morda le malo posameznikom zrahljala živce, človeštvu vobče pa da jih je utrdila, zjeklenila. Zločini ne vržejo več ljudi tako kmalu iz tečajev. Le Dragonju podobni ljudje lahko precej ravnodušno in mirno vršijo premnoge grozovitosti, ki si jih po vojni posamezniki, stranke, sloji in narodi tako zlahka zadajajo. Laška prislovica, da ti udarca, ki si ga dobil, nihče več ne vzame, se zlasti v Evropi izdatno uveljavlja. V duhu predvojne slovenske miselnosti bi se bila taka povest, kakor je ta, neizogibno zaključila s kaznijo in katastrofo. Bevk jo je zaključil drugače in težko mu bo to zameriti. A prav to je morda še strožje dvignjen prst, ki svari in grozi.

Teh dvanajst poglavij je izšlo prvič v »Domu in Svetu« l. 1930. Zdaj bi utegnilo zunanje lice knjige v nepoučenih osebah zbuditi domnevanje, da je to laška knjiga in da obstoji v Gorici laško založništvo, ki skrbi za prevajanje in širjenje Bevkovih del med Lahi. A za laškim naslovom sledi slovenska povest, ki bi utegnila zbuditi drugo, še lepšo misel: da laško založništvo skrbi za duševno hrano slovenske narodne manjšine v Italiji, kakor so si razna laška društva izbrala za svoj posel, da delijo slovanskim otrokom kosilca, obleke, radije, knjige, slaščice in druge posvetne dobrote. Oj resnica, zakaj se včasih grše našemiš kakor laž in zakaj je tako težko pokazati tvoj pravi obraz? Ovitok te knjige spominja na dobo, ko so slovanski listi v Italiji izhajali obenem tudi v laščini, in bo imel v manjšinskem muzeju isti pomen kakor tisti znameniti listi. V prvem natisu v »Domu in Svetu« se je Dragonja rodil v Pulju, v tem drugem natisu je previdnejši in se modro rodi v P. (str. 10), ker bi drugače célo ime obmorskega mesta vso knjigo pokopalo.

Srebrniki. Izdala in založila Vodnikova družba v Ljubljani, 1936. Natisnila Narodna tiskarna v Ljubljani. Strani 120. V skladu z naslovom je gibalo te povesti denar, skrinja srebrnikov, s katero je tesno združeno življenje Toneta Jerama, popisano v ravni črti od rojstva do smrti, odkar ga je oče kot štiriletnega otroka posadil v skrinjo na kup srebrnih tolarjev, skozi mnoge preproste postaje hribovskih samot, do turobne smrti brez skrinje in tolarjev, ki jih je hči Anka zakopala v hosti, njen malopridni mož pa že med pogrebom odkopal in jih nato v svetu zafrečkal.

To je nekakšno »malo življenje« goriških gor, slikano v vseh podrobnostih s toplo, nedopovedljivo ljubeznijo, ki nevsiljivo, osvajajoče bije iz vsake strani, zlasti iz nežnih zamikanj v tihe pokrajinske čare, razsejane s preudarno, večjo roko in s treznim razkošjem po tej zreli in umerjeni povesti. Tok pripovedovanja se to pot ne peni v visoko valovje razburkanih strasti kakor v mnogih večjih Bevkovih vaških povestih, temveč žubori tiše in zložneje v uravnani strugi. Glavni vzrok za to tiči v denarni strasti, ki je temelj tej knjigi in je v življenju vobče bolj preudarna ko viharna, v Jeramovem hladnem »stvarjenju«, ki ga samota, delo in skrb za srebrnike sproti še bolj ohlajata. Ob materini smrti je bil Jeram v »dobi, ko se mu je misel na žensko izmaknila že tako daleč, da mu je ni več pozelelo ne telo ne srce« (str. 18). Tako je prišlo, da je bolj dekla Marjanca njega vzela kakor on Marjanco, »kakor da je ona snubec« (str. 27). Povila mu je dvojčici Marijo in Anko, ki postaneta po ženini smrti poleg skrinje srebrnikov edina Jeramova skrb.

Knjiga priča tudi, da se Bevk ne oblikovno ne jezikovno še zmerom ni

izčrpal. Tako plodovit pisatelj kakor on bi imel pravico, da se naslanja na neke kalupe, ki jih je sam prvi ustvaril in so njegova last; vendar tu vidimo, da se ne okorišča z njimi, temveč gradi še zmerom naravnost iz polne, sočne, žive, neknjiževne snovi. Njegovo izražanje dviga še zmerom, če ne velikih zakiadov, pa vsaj lepe, svojevrstne dragotine iz ust naših goriških rojakov in iz cerkljanskih grap v hram naše književnosti. Svezost in pristnost veje n. pr. iz rečenic: Ves zaničev sem postal (str. 7); Šparavec najde cerovca (10); Se je pomulil mimo vprašanja (12); Voda je cmizila (15); Misli so se mu trgale ko preperle vrvi (17); Pa me je enkrat lenec imel (20); In mraza bo za tri suknje več, kakor ga je bilo dozdej (23); Seno se je poguznilo pod streho (31); Ta beseda je vrgla Jerama v škornje (31); Počakaj, da pride duša za menoj (32; govori upehana babica); Ženske so visele na domu ko uteži (32); Bila je samotarska pameti (34); Saj so se doma kar lupili od revščine (34); Bo sprejov (= gorje) vso noč (36); Jaz, ki grem že v platišče (44; = se krivim pod težo let); Še kaj priobečati (52; = dodati v pogajanjih za doto); Še kozarček, da si prestrelim sapo (61); S tem oplakom (slabo jedjo) me pitaš (64); Na redke čase (66); Z jedjo mrsati, to zna! Bahačnikar je (67); Poznal je njeno nagnanost na denar (73); Drobno jeziti (78); Drobna jeza (78); So se do vratu kopali v siročtvu (83); Vse je ohlapnilo v nji (91).

Slovarski paberkovalci ne bodo smeli brez beležnice mimo Bevkovih »Srebrnikov«. Oglejajo naj si n. pr. izraze: prava bezgola (= počasen delavec, str. 6), utrucati se (ugnati se, 6), umesti se (ugnati se, 7), telč je že dopoldne umedenč (31), mršna (ženska? 7), sprepirati se (7), bokalina (11), čuhati se (hladiti se? 11), ogoršati se (12; a tudi samo: ogoršati 33), načeperjen (13), kraspati (14), odškletati (odtavati, 14), položič (15), maličar (majhen posestnik? 15), hnotav (len? 20), šukniti (pošepetati, 25), pečilo (žalost, 26), brnec (nožič? 28), drobljanci ječmenjaka (28), pljuskavica (30), piskalice, zaspančki (rastline, 30), krivonjce, prihišnice, matevčkovke, pšeničnice (hruške, 31), izregljati se (okrepiti se, 33), dolenj (obleka, 42, 87) kropovica (55), sigati (vpiti, 64), čerfa mleka (87), prebleščen v obraz (93).

Odkar je najnovejši »Slovenski pravopis« uveljavil obsežno širokogrudnost in precejšnjo prostost, je baje precej težko pisati slabo slovenščino, ker se marsikaj, kar je bilo prej napaka, po novem presoja kvečjemu kot posebnost ali inačica, ne kot pogrešek. Če sta običaj in raba vrhovna jezikovna zakonodajalca, se kmalu najde opravičilo za vsako posebnost. Ivan Cankar se je kljub Levčevi šoli vse življenje krčevito oklepel nekaterih posebnosti, ki jih slovnica obsoja, n. pr. »poraščen« namesto pravnega »porasel«. V tem je morda posnemal svoj narod. Ali je pa zmagal? Tudi v Bevkovem jeziku beležijo slovničarji razne nepopolnosti, ki bodo morda počasi postale samo posebnosti. Lepo je zahtevati, naj pisatelji pišejo čist jezik, težje se je o čistosti jezika do dna sporazumeti. V »Srebrnikih« je nekaj stvari, ki jih običajna slovnica ne more odobrati; ali jih bo pa morala kdaj priznati in sprejeti, je drugo vprašanje.

Andrej Budal

VILKO NOVAK

Izbor prekmurske književnosti; Jožef Baša-Miroslav, Prekmurske pesmi

Najboljši poznavalec prekmurskega narečja, vneti delavec za podvig in procvit Slovenske krajine — kakor se izražajo često »Novine« — in izdajatelj »Zbornika Slovenske krajine« (1935) prof. Vilko Novak je izdal v letu 1936. pri Mohorjevi družbi tudi omenjeni knjigi.

V Uvodu k »Izboru« omenja, kakor je čisto prav in v redu, da »lahko delimo prekmursko narečje v tri govore, ki jih označujemo z razliko v melo-

diji in tempu govora, v glasovju in besednem zakladu: južnega govore Dolinci od Sobote do Lendave, med Muro in Lendavo, srednjega govore Ravenci od Sobote proti Cankovi, severnega ali goričkega pa Goričanci...« (str. 5); ni pa prav in niti najmanj v redu, da je pomanjkljivost že pri razlagi prve besede »den«, kjer pravi, da »se je polglasnik (ə) razvil pod dolgim naglasom v ozki »e« (str. 5). To je res le za dolinski — »južni« govor, nikakor pa ne more Novak trditi, da velja to tudi za goričkega, kjer pravijo »dèn« kakor »pès«, ne pa »dén«. Če je v začetku omenil razliko govorov prekmurskega narečja, bi lahko vsaj v oklepaju navedel različnost v tem primeru. Razumem, da hoče vsakdo proslaviti najprej svoj najožji kraj — vse lepo in prav, a iz znanstvenih knjig, kakor hoče biti »Izbor prekmurske književnosti«, je treba tako romantičnost izločiti! To je en razlog. Drugi in mnogo tehtnejši pa je ta, da obdeluje Novak prav v tej knjigi pisce, ki so tudi z Goričkega ali vsaj na meji med Goričkim in Ravenskim in bi se torej moral ozirati tudi na gorički in srednji govor, ne pa samo na dolinskega. Prav v isti besedi pa je tudi napaka, ki se vleče in ponavlja v vsej knjigi: zmeda v naglasnih znamenjih. V besedi den pravi, da je ta »e« dolg in ozek, pa mu da znamenje »ê«, znamenje, ki znači vse kaj drugega kot pa dolžino in ožino. (Slovenski pravopis: široki ê: teta. V.).

S a m o g l a s n i k i : Novak trdi, da se vse vrste »e« za ustničniki b, v, m, zaokrožujejo v »ö« (vöra, oböma, möo), a kje je potem méra, béra, zbérca (izraz, ki ga najdemo tudi pri Kranjcu), véjka, vèvèrca, vékši, vért? — »skupina — ir je prešla v —er (mer)«. — Zakaj ni dodal tu še skupine — er, ki dobiva naglas in se spremeni v —ar (književno), ali —er (v prekmurščini): (vihər-vihar-viher). — »... začetni u je dobil protezo (vudriti) ...« Toda zopet je pozabil, da je ravno tukaj »u« prešel v »v« (seveda ne pri Prlekih!) in se glasi beseda »vdariti < udariti«.

S o g l a s n i k i : »samoglasniški r se je razvil v er (erjavi)«. Kam pa naj uvrstimo in kako si razložimo dejstvo, da pravijo Prekmurci: vrč, prt, smrt, (h)rbet, (h)rskati, (h)rzati, ne pa: verč, pert, smert, erbet, erskati, erzati; krv = krf je sicer navedel že avtor sam (Oblikoslovje, 4), a ne vem, zakaj posebej. — Tudi je mnogo bolj pogosta oblika »možéf«, kot pa »možouf« možev (gen. pl.). — »v ravnem in goričkem govoru je prešel j v prepalatni zapornik d' (dž), in sicer v začetku besede in za zvenečim soglasnikom (d'es-jaz, pid'e, zob'de); za nezvenečimi sogl. pride j v nezveneči t' (c', snopt'e)« — Tako Novak, a to ne drži popolnoma. Sicer pravi dalje: »Pred samoglasniki e, i, ü prehajata ponekod d in t v g in k« ter navaja za to nove zglede (divgi, vucke). Zakaj ne bi tu uporabil kar prvih, ker je pogosteje in bolj razširjeno: ges, pige, zobge ... snopke kot pa njegovo. Sumnjo, da avtor na to ni mislil, iz katerega si bode razloga že, mi potrjuje zglede »vucke«, ki ga navaja dalje; a še nisem slišal »vuct'e«. In prav v primerih pid'e, zob'de je zopet zmeda v naglasih, ker Prekmurec vendar pravi pid'é (pigé), zobgé (zob'd'é).

Naj le poslušaj Novak preprostega človeka, pa bo zvedel marsikaj pravilnejšega, kakor pa bo spoznal on sam ali kdorkoli drugi, ki mu bije vedno na uho književni govor, dasi dela Novak ravno v tem tudi precej grehov, kar bi lahko potrdil s primeri iz »Zbornika Slovenske krajine«, ki je izšel v njegovi izdaji. — »začetni in medvokalni h se izgublja (rast, düa), končni in včasih posledic: prah > pra; strah > stra;

a) »prai« je v dolinskem narečju, dočim se drugod zgubi ta h brez vseh posledic: prah »pra; strah »stra;

b) »müia, müê« (muha); prej pa je dejal, da je glas u v dolgih zlogih prešel v ü (düša), ta pa dalje, če ni bil naglašen, v kratki i (müia > miê).

Eno bo torej napak, ali müë, ali mië, oboje ne bo prav. Mogoče pa je menil tako-le: müe (gen. sing) in mie (nom. pl), kar bi bilo prav, le da je v naglasnem znamenju zopet pogrešil. — »skupina da se spreminja v gn (gues)«. Toda naši ljudje vendar pravijo o požrešnežu: Té človik pa néma dna (ne pa gna!) in dalje: Dopoudné mo orali, popoudné (vi) pa séjali. — »hč je dalo šč (nihče nišče, hočem ščem)«. Kaj pa hči? Ali bo po Novakovem »ščiči«, ali pa bo ostalo, kot je v govoru: »čiči«?

Oblikoslovje: »nom. pl. moških samost. ima obrazilo —je (—d'e): očevje, sinouje. Velja isto kot za snopke, zobgé (soglasniki, 7); torej tukaž: »očevge, sinouvge«. Seveda ne trdim pri tem, da je »očevje, očevd'e« napak, nikakor! Ampak vztrajam pri tem, da mora biti slovničar, pa naj bo tudi le razlagalec narečja — tak še mnogo bolj — natančen, mož posluha, ki mora napisati in slišati tudi »očevge«, če je že napisal dva različka. — »značilne so pridevniške oblike človeči = človeški«. Malo prej pa je razlagal, da se »vse vrste e za ustničniki b, v, m zaokrožajo v ö« (Samoglasniki, 3), o čemer sem povedal svoje mnenje že zgoraj; tu dodam le to, da sem slišal med ljudstvom »človöči«, ne pa človeči! Iz tega je razvidno, kako nesmiselno je, na siepo — pri nekaj primerih (Novak ima tri) — določiti pravilo. — »vučeni« — Zakaj pa je prej utemeljeval obliko »fčiti«? (Samoglasniki, 7). Saj vendar tolažijo naše mamice lačne sinove, študente: »čakaj, da boš (vö)fčeni, boš (v)sako jütro kavo piu. — »jeste, jestejo«... Prehod tega »j« je malo prej nakazal, časi pomanjkljivo (Soglasniki, 7), kar sem že omenil, a zdaj je prejšnjo ugotovitev enostavno prezrl. Rabi se namreč tudi, na Goričkem pa sploh samo oblika »geste, gestejo«, poleg krajše gé (j), géjo (sou[jo]), (loči: gé(j), géjo od géj, géjo) ali pa enostavno »je«, posebno, če je zanikan: Vért je nej lapec! — »stoplem ... kúpüvlen«. Nedoslednost! Prej pa je dejal, da »končni m prehaja v n (Soglasniki, 5), kar je edino prav!

Nato se je Novak na kratko razgovoril o »prekmurski književnosti«; to je le malo predelan in izpopolnjen članek istega avtorja v »Zborniku Slovenske krajine« (Slovstveno delo Slov. krajine), sicer pa dokaj izčrpna slika za dela prekmurskih pisateljev, ki jih v odlomkih tudi navaja v »Izboru« in mu dostavlja »Opombe« s »Pomenom nekaterih izrazov«. Prav to zadnje pa je obdelano z najmanjšo pazljivostjo. Navedenih ima polno besed, o katerih pravi, da »niso zabeležene v Pleteršnikovem slovarju«.

Da pa to ni res, dokazuje le nekaj besed, ki jih Novak ni našel: skvarjenost — pogubljenje [skvar — išči pod: izkvar — 502 II] potrejbčina — potreba [potreboča, potrebščina, 189 — II]. Torej le majhna razlika in zaradi te neznatnosti bi moral imeti še več besed, ki jih ni v Pleteršniku: pokedob (pokehdob), presmeknoti (presmekniti, 274, II). Tudi ni čudno, če ni v Pleteršniku »od tam odnet«, ker je slovenski le »odondot« [odondod, odoned, odonod, 778 — I].

Sicer pa je označil Novak tudi to, da nima Pleteršnikov slovar nekaterih izrazov, sila nespreno in dokaj dvoumno: »skvarjenost-pogubljenje«. Na prvi pogled bi človek menil, da ni našel Novak »pogubljenja«, a on misli, da ni »skvarjenosti«, kar bi lahko mnogo enostavneje in niti najmanj dvoumno izrazil tako-le: *»skvarjenost — pogubljenje« in tedaj bi bilo nesporno jasno, da izrazov, označenih z *, Novak ni našel v Pleteršnikovem slovarju.

Nasprotno pa je več izrazov, ki jih v Pleteršniku res ni, a Novak tega ni zaznamenoval: odetimao (posihmal), ošpotavanje (zasramovanje), ozurni (osoren).

Razen tega je ta slovarček, ki je že tako kratek, še površen. Mnogo je namreč prekmurskih izrazov, ki služijo za več knjižnih; na primer:

skvarjenost = pogubljenje (izprijenost)
 zamerhati = zapomniti (zaznamenovati)
 ploditi = naganjati (poditi, ploditi)
 preminouči = rajni (pretekli)
 preštímavati = ceniti (uglašati)
 glihati = primerjati (pogajati se za ceno, barantati)
 praznūvati = prešestovati (praznovati).

(Izrazov v oklepajih Novak nima). So pa tudi besede, ki jim Novak ni našel pravega pomena v knjiž. jeziku (zavdariti — stran iti; prav: zabloditi; na stran pot zaiti.). Ne vem, zakaj Novak nič ne pove o sintaksi; omenil bi lahko vsaj, da tudi v prekmurščini pravijo mamice otrokom: Ne zmokri poste! (gen. sing; prav) — Mogoče tedaj tudi Kranjec ne bi pisal: »Ne zmokri jo!«, in seveda prav: Zdigni janko (acc. sing).

Knjiga je lično vezana in uvrščena v Mohorjansko zbirko »Cvetja iz domačih in tujih logov«. »Izbor« je namenjen srednji šoli, da bi nudil dostop do prekmurske književnosti, toda ne vem, ali bo res koga mikalo, razvozlati smisel stavkov pri neverjetni stavi stavčnih členov, n. pr.: »Küzmičovo delo predstavlja močan napor... okoliša, katerega glavni predstavnik je K ü z m i č b i l pri zastopnikih slovanskega jezikoslovja« (13), ali prebavljati pleonazme: delavna vnema (14); je mar tudi nedelavna vnema? — In tudi pri krajevnih imenih si ni na jasnem glede naglasnih znamenj: Črnělavci, Běltinci, a ljudstvo pravi: Črnělavci, Běltinci; Starinska oblika »zgođeb« se najde pri njem.

O Baševih Zbranih pesmih le nekaj opomb. Avtor in založnica Mohorjeva družba sta spoznala, da nekateri graja jo pomanjkljivost »Izbora«, kjer ni nič novejšega, le stari molitveni obrazci, pridige, razen nekaj poučnega ali zabavnega blaga, in kmalu so izšle »Pesmi«. Mogoče, da bi se z njimi izpolnila vrzel med Novakovim »Izborom« in moderno Kranjčevo knjigo, a ne vem, kje so potem drugi veliki Prekmurci Ivanoczy, oba Klekla, Horvath, Kolenc? Ravno tako ne morem zamolčati, da bi bilo bolje nič kot pa okrnjena in pristrižena podoba »prvega prekmurskega lirika«. Novak sam hvali vrednost Baševih pesmi — če je sploh na račun Kranjca preveč ne povzdiguje — a moj namen ni, da bi tu ocenjeval Baševih pesem, pač pa sem hotel izraziti le svoje mnenje o Novakovi izdaji. Pesmi je le za dobra dva ducata v zbirki, a Novak pravi, da jih je vseh okrog dve sto. Kaj, ko bi kdo posumil, da so druge tako za nič? Zaradi prostora, mislim, da jih ni tako pristrigel.

Toliko o dveh knjigah, ki naj bi predstavljali mladostno dobo prekmurske književnosti, in ki ju je vrgel Novak v tako majhnem časovnem presledku na naš knjižni trg. Hvale vredno je, da se je našel mož, ki je izvršil to kulturno dolžnost do zaslužnih prednikov, a kako je to storil, je razvidno deloma tudi iz gornjih vrstic, katerih pisec bi dosegel svoj namen, ko bi Novak pri svojem trudu delal s premislekom, ne pa da pozablja v naglici na marsikaj. Trdim, da bi nam dal Novak lahko marsikaj boljšega, kot pa je prav ta »Zbornik«, ko bi le počasneje in preudarneje delal. Delo kaže sicer mnogo dobre volje; a ne bi bilo napak, ko bi se združili volja in zmožnost v lepi harmoniji, obetajoči tudi kaj uspeha. Vrataša

Matija Senkovič: Novodobno šolsko delo. Idejne smernice za izdelavo in izvajanje učnih načrtov za osnovno in višjo narodno šolo. (Osnutek.) Slovenska šolska matica. Ljubljana 1935. — V okviru zakona o narodnih šolah v kraljevini Jugoslaviji in normalnega učnega načrta v smislu poenotenja vzgoje, idej in duha je treba izdelati podrobne učne načrte, v katerih naj bi imela podeželska šola lasten obraz; temu smotru naj služijo idejne smernice,

ki jih je pisec črpal iz tudi pri nas veljavnega zapadnega kulturnega in vzgojnega območja. Glavni smoter vzgoje je ustvariti »dobrega državljana« in »nравstveno osebnost«. Pojem »nравstvene osebnosti« ni dovolj omejen in jasen, tudi v naši knjigi ne, dočim je vzgoja »dobrega državljana« skonkretizirana do skrajnosti, je posebno v fašističnih državah zavzela prvo in skoro edino mesto. V našem primeru je posebno močen poudarek na državljanski vzgoji v smeri tako zvanega jugoslovenskega unitarizma, saj smernice narekujejo vzgojiti smisel za narodno in državno skupnost, ustvariti enotnost šole, prepojene z isto narodno (!) in državno idejo in duhom, poenotiti vzgojo, ideje in duha.

Glede izhodišča, oblike in smotra vzgoje gradi pisec vsa izvajanja na mladinoslovnih osnovah, a to na elementarni ali osnovni psihologiji otroka. Iz tega so izvedena osnovna načela: otrokova zmogljivost je izhodišče in središče šolskega dogajanja; svoboda in mnogoličnost; principi: življenjske bližine, domorodnosti in notranje povezanosti v smeri popolnega odnosno delnega strjenega pouka; razvijanje otrokovih sil v prvi, a pridobivanje določene znanja v drugi vrsti; nega in nezaključna izobrazba, osvojitve celotne kulture, principi: samodejavnosti, strjenosti, aktivnosti in odgovornosti; prehod iz igralnega v delovni gon itd. Do podrobnosti je na teh osnovah pisec razčlenil in nanizal smernice za delo v posameznih učnih predmetih. To njegovo delo je temeljito in bo ta del smernic vzgojitelju nedvomen vodnik v vzgojnem delu, da zaželi zakonu, učnemu načrtu in deloma potrebam v življenju. Le deloma, zakaj naša šola in življenje sta dvoje in prepad med našo šolo in življenjsko stvarnostjo je očiten. Tudi »nova« šola po zamisli pisca smernic ga ne bo premostila.

V tem je jedro vprašanja sodobne šole. Smernice ustvarjajo vtis, da se pisec tega ni zavedal. Obseg svojih izvajanj bi moral razširiti, zasidrati v naše konkretno gospodarsko, sociološko, kulturno dogajanje, ki ima močen vpliv na šolsko delo. Duševnost slovenskega otroka nudi vse obširnejše gradivo, kakor ga pozna osnovna psihologija in upošteva pisec smernic. Utrujenost, razni kompleksi manjvrednosti, iz tega izvirajoče zablode, pomanjkanje življenjskih dobrin itd. nudi vzgojnemu delu silne ovire, ki jih je nujno upoštevati; še več: šola, ki služi življenju najširših množic, mora stremeti za tem, da ne zgolj upošteva, marveč tudi odstranjuje zapreke in zablode. To svojo nalogo pa vrši, ako črpa vse sile iz življenja in ako služi preoblikovanju življenja najširših ljudskih množic. To je eden med mnogimi temeljnimi vidiki.

Deloma se pisec zaveda ozkosti svojega gledanja in v »Posebnih pripombah« govori o smislu in nalogah višje narodne šole, o delovnem pouku, o delu v prenapoljenih razredih, o »razredni zajednici«, o načelu življenjske bližine pouka. Na primer: »... utrjati učenca v veri, da je tudi najbolj zapuščeno in najbednejše človeško bitje poklicano sodelovati pri nadaljnem razvoju kulture in pri oblikovanju sveta« (str. 101.); »... hočemo vzgojiti človeka sedanjosti, resničnega človeka, ter ga opremiti tako, da bo mogel zmagovati težkoče življenja in da ne bo zapuščen in prekrižanih rok stal sredi življenjske poti, temveč da bo sodeloval pri pridobivanju kulturnih in življenjskih dobrin« (str. 108.); »... obnova našega narodnega šolstva po vsej širini in globini se nam lahko posreči le po dolgem prizadevanju in v boju zoper zapreke, ki nam jih sile stavijo na pot« (str. 111.).

Ne glede na to, da je v teh mislih mnogo naivnosti, ozkega šolniškega gledanja, nas te izjave prepričujejo, da pisec ne pozna jedra problema, odnosno ga noče prikazati jasno in konkretno. Na nujno nastala vprašanja: »zakaj?«, »kako?«, »katere so zapreke?«, »kakšne narave so sile zaprek?«

itd., pisec ne odgovori, četudi potrebuje manj samostojen in življenjsko slabo razgledan vzgojitelj prav tu največ opore, da bo spoznal, sooblikoval in preoblikoval življenjsko stvarnost slovenske ljudske skupnosti, katere važen del so mnogi otroci, ki lačni, betežni, izgarani, zakrknjeni, zagreneli prihajajo v šole in so nedvoumen odraz »sil«, ki šoli, kakršna je (in bo gotovo v okviru teh smernic tudi ostala) ustvarjajo v njenem »hotenju« take zapreke, mimo katerih ne moremo, če hočemo ustvariti (ne obnoviti!) naše narodno šolstvo, torej tako šolstvo, ki bo ustrezalo gospodarskemu, družbenemu, kulturnemu presnavljanju v najširših slovenskih ljudskih množicah.

Zato ima knjiga kratko vrednost, četudi je pisec z njo hotel nuditi več. Njegova težnja se razblinja ob tesni navezanosti na zakon in učni načrt, na šolsko tradicijo, na vzgojna načela zapadnega kulturnega območja. Ob neupoštevanju slovenske ljudske življenjske stvarnosti, ki bi ji šola morala služiti danes bolj kakor kdajkoli, (saj ji ta stvarnost postavlja kopico perečih vprašanj, med drugim osnovno vprašanje kruha!), ostane problematika naše šole skrajno pereča. Po svoji poti pisec smernic ne bo dočakal uvodoma izražene želje, da bi namreč šole bile sredi »krasote in resnega dela polne srečnih in veselih otrok...«

Jože Kerencič

Friedrich Engels: Nemška kmečka vojna. Založila »Proletarska knjižnica« v Ljubljani. 1936. Danes, ko se pojavljajo na mnogih krajih močna kmečka gibanja, ki hočejo biti odrešenik ljudstva tako v nacionalnem kakor v socialnem oziru, je bolj kot kdaj potrebno, da poiščemo in si ogledamo že poprejšnje podobne poskuse v zgodovini ter ocenimo vrednost, ki jo imajo za dosego postavljenih smotrov. Zdi se nam, da je zato bila posrečena misel »Proletarske knjižnice«, da je izdala znamenito Engelsovo delo o nemški kmečki vojni.

Ko je pisal svoje delo, je videl Engels pred seboj več namenov. Hotel je dvigniti duha nemških delavcev, katerim se z revolucijo l. 1848 niso izpolnila njihova pričakovanja; zato jim je oživil krepke in junaške postave kmečkih puntarjev iz 16. stoletja. Črpati je hotel nauke iz nedovršene meščanske revolucije; zato je primerjal revolucijo l. 1848—49 s kmetskim puntom in je našel že tu v kali tiste razrede, ki so izdali tudi to novo revolucijo; odkril pa je tudi prve pojave delavskega razreda, ki si je ustvaril že tudi začetniško obliko svoje ideologije; ta ideologija je bila sicer fantastična, vendar pa je bilo v njej marsikatero pravilno zrno. In končno je hotel Engels s tem delom ponovno preskusiti metodo historičnega materializma, ki sta jo bila od l. 1845 dalje gradila in izpopolnjevala z Marxom. Izhodišče njegovemu raziskavanju je gospodarska osnova takratne družbe, ki je tisto dejstvo, katerega ugotovi znanost lahko s prirodoslovno točnostjo. Na tej osnovi se grade razne družbene plasti, ki so bile v 16. stoletju še posebno zapletene. Ti družbeni sloji so zaradi različnih materialnih interesov v neprestani borbi med seboj. Engels kaže presenetljivo nazorno, kako se za različnimi verskimi idejami 16. stoletja skrivajo prav ti materialni interesi. Lutrovo gibanje in pojav Tomaža Münzerja se pokažeta v čisto novi luči. Iz gospodarskega in socialnega ustroja takratne družbe pa tudi nujno sledi, da je to široko in mogočno gibanje moralo biti neuspešno.

Tudi tistemu, ki ne priznava, da je tak način gledanja na zgodovinske pojave pravilen, nudi knjiga marsikaj novega, nenavadnega. Še posebno pa je zanimiva za nas Slovence, ker se neposredno dotika tudi ene naših najslavnejših dob, ki dokazuje, da je tudi slovenski narod v celoti zmožen velikih osvobodilnih dejanj.

F. K.